

Pòrtic

Pau Vidal

Nivell Ç

Del català esporuguit
al parlant empoderat

Pau Vidal

Nivell Ç

Del català esporuguit
al parlant empoderat

Primera edició: novembre del 2021

© Pau Vidal Gavilan, 2021

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions, SLU, Pòrtic

Av. Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-505-0

Dipòsit legal: B. 13.953-2021

Fotocomposició: La Letra, S.L.

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

ÍNDEX

Introducció. Com hem arribat fins aquí?	13
Premissa. Per què ens hem d'empoderar?	17
1 Com és això que parlem: el codi	23
2 Col·loquant la gent s'entén	31
3 Com és això que parlo jo: l'idiolecte	39
4 Crear producte nacional: es pot renegar clar i català?	49
5 Som el que pronunciem: l'anostrament del món	57
6 Fins on pot arribar, la degradació?	65
7 Si corregir mata, ultracoregir remata	71
8 El plaer d'escriure forapista (només per a parlants prèmium)	79
9 Totsitotitis compulsiva: el llenguatge inclusiu com a model	85
10 Models a seguir	91

Decàleg empoderat	95
Bonus. Lleialtat lingüística: si amagues la llengua, tot això no haurà servit de res	97
Solucions	101

PREMISSA

PER QUÈ ENS HEM D'EMPODERAR?

Als països de parla catalana es publiquen cada any desenes de llibres de llengua que miren d'oferir tractament per a les dues grans ferides: la nostàlgia per un passat gloriós (afegida a la vergonya pel vergonyós present) i la desconfiança en la qualitat de la nostra parla. Respectivament, doncs, reculls d'anècdotes, curiositats o píncoles historicoetimològiques, d'una banda; i, de l'altra, diccionaris, manuals i reculls sobre aspectes diversos de la normativa, que podríem aplegar sota l'etiqueta (purament instrumental) de gramàtics. Els primers, conscients que l'epígraf 'Llengua' desperta gran interès al país, s'adrecen a un consumidor, un mer comprador, que es llegirà el recull de pintoresquisme igual que la novel·la de l'últim premi Lluï, mentre que els segons busquen un públic interessat, voluntàriament o forçosa, en la normativa, un lector que s'escarrassa a aprendre o memoritzar normes que sovint no entén perquè topen de cap contra la soca de l'ús real i, a més a més,

cada tant es modifiquen (recordeu l'aparató cas dels diacrítics).

El resultat de tot plegat és una massa crítica de lectors i parlants que oscil·len entre el temor envers un codi inabastable i mutant («el català és molt difícil, només el parlen bé els filòlegs») i el somieig romàntic d'una llengua que dominen ben poc però de la qual es declaren més aimadors que ningú (solen ser els participants als concursos de *La paraula més nostrada* i repiuladors de l'etiqueta de Twitter #boncatalà). Tant en un cas com en l'altre, impera en el parlant català (ho va denunciar repetidament Joan Solà al seu dia, i al contundent discurs al Parlament de l'any 2009 també) una inseguretat patològica que el mena a viure el fet lingüístic sota un vel etern de dubte, si no d'angoixa.

Deixeu-me intercalar un moment un exemple real a tall de símbol: una altra amiga meva està permanentment enfadada amb els filòlegs catalans perquè no ens afanyem prou, segons ella, a trobar paraules per definir les noves necessitats. Conceptes sorgits a partir de la vida postconfinament com ara «estades mig vacacionals mig de feina en un entorn no domèstic» o «interrupcions que es pateixen en el transcurs de la telefeina», per exemple. «I com que els filòlegs no us espavileu», rebla, «al final sempre acabem havent-les de copiar de l'anglès o del castellà». I no sé com fer-li entendre que la llengua no funciona així, que la cosa no va de fer propostes de laboratori i posar en circulació la més votada.

Si m'he aturat a explicar això és perquè la meva amiga representa un cert tipus de parlant que viu el fet lingüístic amb angoixa i frustració. Està convençuda que les paraules se les inventen uns senyors que en saben molt (els filòlegs, servidora de vostès) i que després els parlants se les han d'aprendre i les han de fer servir correctament; i que, a sobre, els renyem quan diuen barbarismes. Per això ella (i molts altres) són tan crítics amb els del meu gremi: perquè les coses que els proposem per substituir els termes impropis no els funcionen, els semblen mots estranys i complicats que costen molt d'aprendre i que a sobre «no diu ningú».

[Cal dir, de passada, que mireu si es té en poca consideració com a parlant, la meva amiga-símbol, que es pensa que tothom que corre per la xarxa corregint els altres és un filòleg, fins i tot els anònims, i s'afanya a aplicar tot el que li proposen, tant si l'esmena té trellat com si és una xarlotada. Perquè a ella, conscient de la precarietat del seu idiolecte, no se li acudiria mai corregir ningú, per això no pot concebre que algú que no en sap s'atreveixi a corregir el proïsme. Santa innocència.]

És justament per això, perquè ningú hauria de viure amb el neguit permanent de pensar que no enraona com caldria, que trobo a faltar una orientació lingüística de mirada més ampla, de més abast. Que en comptes d'instruccions i prohibicions doni al lector, sempre de manera entenedora, pautes analítiques entenedores, un mínim

marc teòric, perquè ell mateix desenvolupi múscul lingüístic, per escarransit que sigui. Per donar-li confiança. No cal que arribi a descobrir el filòleg que porta a dintre (que probablement no hi és), però sí que prengui consciència que la intuïció és una arma de què ell també pot disposar i que facilita en gran manera l'autonomia lingüística. Una arma que cal greixar una mica de tant en tant, com el trabuc de l'avi, amb un pessic de reflexió lingüística bàsica. Menys memoritzar com lloros (i en va!) llistes de mots i expressions i més treballar la matèria grisa. No cal gran cosa, tampoc: una idea bàsica aquí, un concepte teòric allà. Perquè si alguna cosa ha quedat clara en aquestes últimes dècades és que l'ensenyament de la llengua, o es fa ben fet (és a dir, en forma de curs reglat o amb material acreditat) o no funciona. L'anomenada píndola del dia és una enganyifa, un pet de llop que esclata amb un fum volàtil i s'esvaeix immediatament. Si plantes llavor en un camp sense adob, sense vitamines i sense aigua de pluja, no germinarà; per a l'aprenentatge humà, ja sigui de llengua com de qualsevol altre saber, la capacitat reflexiva, un mínim de pensament abstracte i l'exercici més o menys constant són fonamentals per al rendiment. Una ment avesada al raonament assimilarà molt millor els ensenyaments (la posició de les comes, per citar un tema clàssic) i, sobretot, es farà més robusta per créixer autònomament.

Per això el que teniu a les mans no és un llibre d'exercicis o d'instruccions sinó més aviat de doctrina; no hi busqueu el funcionament dels pronoms febles, però segur que

després de llegir-lo us costaran menys d'aprendre. Els capítols que venen a continuació són el greix que ha de mantenir oliats i en bon estat els mecanismes de l'aprenentatge; les taules de pilates de l'idiòlecte; les instruccions per convertir-vos en éssers lingüísticament responsables, autònoms i creatius. I segurs de vosaltres mateixos.

Si no recuperem la confiança en el tot, de ben poc ens servirà que ens retornin el nom de cada cosa, com volia el poeta. L'experiència m'ensenya que és molt més profitós que el lector es converteixi en el seu propi assessor i no hagi de recórrer a textos fora del seu abast com les gramàtiques, sovint interpretables, o, encara pitjor, a bruixots digitals que exigeixen obediència (i que sovint desmenteixen el saber que se'ls suposa). Per això aquest llibre és curt. Perquè només es tracta d'aplicar a l'aprenentatge lingüístic la vella però sempre actual fórmula: ensenyar a pescar. O empoderar-se,* com es diu ara.

* DIEC: **empoderar**

1 v. tr. [LC] [SO] Dotar (una persona o un grup social, esp. desfavorits) dels mitjans per a incrementar la seva força o la seva capacitat per a actuar en l'àmbit polític o social. *Llegir és una activitat intel·lectual que empodera les persones i les fa més lliures.*

2 v. intr. pron. [LC] [SO] Una persona o un grup social, esp. desfavorits, adquirir els mitjans per a incrementar la seva força o la seva capacitat per a actuar en l'àmbit polític o social. *La ciutadania s'empodera i guanya autonomia.*

Incloc aquí la definició que en dona el diccionari normatiu precisament perquè el neologisme 'empoderar' (format a imitació de l'anglès *empowering*) va haver de combatre uns quants anys amb

I quan us haureu empoderat descobrireu una cosa fascinant: que el complex d'inferioritat es pot combatre, i fins vèncer i tot. Imagineu-vos que un dia descobriu, posem per cas, l'adjectiu **fiat -ada** (*Una minyona molt fiada*, de confiança, o *Un patinet molt fiat*). Què pensareu? «Ui, que raro, això és de l'any de la picor. No ho he sentit dir mai a ningú» i procedireu a oblidar-lo immediatament, no fos cas que algú es pensés que veniu de pagès. Doncs ara imagineu-vos que no, que decidiu que val la pena provar-lo i l'incorporeu al vostre idiolecte. La sensació que experimentareu en engaltar-lo és inimaginable. El vostre idiolecte guanyarà en qualitat i la vostra autoestima es dispararà. I qui diu l'adjectiu **fiat -ada** diu el verb **xalar**, l'insult **carnús** o la locució verbal **haver de menester**. Seguiu-me que us ho ensenyo.

---

l'aleshores preceptiu 'apoderar' abans no li fos reconegut el significat propi. És, doncs, un exemple d'èxit.

COM ÉS AIXÒ QUE PARLEM: EL CODI

Una llengua és una i mil coses alhora, per això la podem definir de mil maneres diferents. A l'efecte que ens interessa aquí, és a dir, entenent-la com a vehicle d'expressió d'una identitat grupal, ens convé aproximar-nos-hi amb ull científic, no pas dogmàtic o religiós. L'aproximació empírica té l'avantatge que els fets es poden verificar, i no cal recórrer a idees volàtils com la fe, que un dia en tens i l'endemà ves a saber.

Precisament per això, és important fer un aclariment previ: una llengua també és el nom donat a diversos parlars que se subordinen a una norma i un estàndard comuns; és a dir, que els parlars serien concrecions naturals del llenguatge i la llengua n'és la codificació gràfica, necessàriament artificial. Com que en la delimitació de què és llengua i què no hi intervenen criteris polítics (només cal veure les batusses pel nom de la nostra al País Valencià o les Illes Balears), al llarg del llibre faig servir sovint el sintagma *codi verbal* per referir-me de la forma més neutra

o científica possible a aquest instrument natural d'expressió, independentment de la utilització que la geopolítica n'hagi fet o en faci.

Científicament parlant, doncs, el primer pas per entendre el concepte de codi verbal és treure's de sobre el reduccionisme que llengua és igual a paraules (una simplificació inacceptable i tremendament limitadora, d'altra banda). Què hi ha, a més de vocables, en un codi lingüístic? Moltes coses. Per exemple, harmonia. Encara que no ens ho ensenyessin a escola, encara que no surti mai a les sobretauls sobre llengua, l'harmonia és un concepte fonamental. Harmonia verbal (que en el discurs no hi hagi mots que desentonin, grinyols de registre que desvien l'atenció de l'oient), però també harmonia tonal (que no hi hagi estri-dències) i harmonia en el conjunt; si tu dius, posem, «Què collons cardes?», no estàs enfilant tres paraules i prou: estàs realitzant una seqüència verbal damunt d'un coixí fonètic (el conjunt de trets sonors corresponent al català nord-oriental, que és on es fa servir el verb **cardar** com a sinònim de **fer**) i amb una cantarella o corba melòdica concreta, que indicarà la intenció informal de la frase. No se t'acudiria mai pronunciar-la amb entonació de presentador del premi Pla o de bisbe d'Ulldecona perquè ja saps que no funcionaria. Harmonia,* doncs, entre els compo-

* A propòsit d'harmonia, una curiositat que segur que us agrada. En fonètica existeix un fenomen anomenat **harmonia vocàlica** que afecta vocals del mateix mot. En valencià central i meridional, per exemple, l'harmonia vocàlica fa que en paraules planes que con-

nents (també podríem dir-ne coherència). I n'hi ha més, en capítols següents els repassarem.

El concepte bàsic del qual cal partir, doncs, és que un codi lingüístic no és una suma de mots sinó, per dir-ho a manera de titular periodístic, un conjunt de paraules i les relacions que s'estableixen entre elles. Oi que no se'ns acudiria mai descriure la Sagrada Família com «tot de pedres tallades i amuntegades»? Doncs és el que fem quan parlem de llengua limitant-nos als mots i expressions. Les pedres tallades estan posades d'una determinada manera, segons uns càlculs i un disseny molt concrets, i amb la intenció de fer arribar un missatge prèviament establert. Cap bloc de pedra no podria existir sense els altres, i tots es necessiten. Si voleu, podem fer servir una imatge encara més entenedora. La idea d'interrelació serà més fàcil d'entendre si ens imaginem l'idioma com una gran teranyina: cada vegada que moum (substitueixes, canvies de posició, suprimeixes) un element de la teranyina n'afectes tota l'estructura. No pots substituir *des de que* per *des que* sense que tota la resta ho noti; o, en sentit

---

tenen una O oberta tònica (**olla, porta, Mallorca**) la vocal final canviï de qualitat per tal d'acostar-se a aquesta, fins al punt de sonar igual: *ollo, porto, Mallorco*. Si escolteu un disc de Pep Gimeno *Botifarra* en sentireu un munt. Aquest és un cas de microharmonia, però serveix per fer-se una idea de fins a quin punt són invisibles tot de fenòmens lingüístics que intervenen en la modelació del codi.

Per cert, qui tingui la temptació de pensar «Bah, això és una cosa de quatre valencians sense importància», sàpiga que si diem **jonoll** o **toixó** és pel mateix motiu.

contrari, suplantar «passo un moment i fem una cervesa» per «em passo i fem unes birres». Alteres una peça lèxica del puzzle de la llengua i se sacsegen les estructures sintàctiques i les morfològiques. I encara més les tonals, com en el segon exemple. Un de més entenedor és la partícula **que** en funció de conjunció a les frases interrogatives: entre «Vindràs, demà?» i «Que vindràs, demà?» no hi ha solament un mot de diferència; hi ha un abisme sintàctic i tonal. Pronuncieu-les en veu alta i us n'adonareu: és impossible dir-les amb la mateixa entonació, i això que tot just hi hem afegit una síl·laba (ho desenvolupo al capítol 6). Interrelació i harmonia, per tant, són dos conceptes cabdals encara que no es vegin.

Un codi lingüístic existeix necessàriament en un entorn humà, i per tant és social, col·lectiu, per naturalesa. No ets tu i la llengua; ets tu, la llengua i tots nosaltres. Cada cop que xerres influeixes en el teu entorn, i a l'inrevés. Aquesta crossa que fa servir el teu interlocutor i que et molesta tant, o aquell amic que barreja català i castellà sense parar, no s'ho han inventat; ho han copiat d'alguna banda. Cada fenomen verbal, cada mot que s'esbomba, o que s'extingeix, ha traçat milers de fils invisibles de la teranyina. I molts d'aquests fils passen per tu. Més ben dit, directament o indirectament hi passen tots, perquè cada cop que enraones ets a la teranyina.

Molt bé, doncs una altra característica del codi lingüístic és que no es presenta d'una manera i prou. No és sempre igual. Quan estudiem un idioma a escola ens solen ensenyar una plantilla bàsica, unívoca, per començar a funcionar; les beceroles, com si diguéssim. Però allò no és l'idioma en qüestió, és una versió reduïda de l'estàndard per a l'ensenyament (la varietat estàndard és una varietat artificial que s'elabora per als usos formals d'una llengua). De seguida que sortiu al carrer i proveu de posar en pràctica aquell aprenentatge us adoneu que no en feu prou, que l'idioma que esteu adquirint és molt més ric.

Això passa, entre altres coses, perquè les tries lingüístiques que fem no són invariables, sinó que depenen de la situació comunicativa. El meu nebot anarco tracta de *bro* els seus amics però a mi no, ni tampoc arrossega tant les consonants com fa amb ells. Segons la intenció del discurs, els lingüistes el classifiquen en registres, que bàsicament són de dues menes: formals i informals. Els registres formals van des de l'estàndard d'un butlletí informatiu o de la megafonia del metro i l'especialitzat de les publicacions científiques fins al culte, al capdamunt de la piràmide (un discurs d'ingrés a l'Acadèmia de les Bones Lletres, per exemple); els informals abasten des de la semiformalitat d'una reunió de veïns fins al registre vulgar dels baixos fons, passant per la llengua col·loquial i l'argot juvenil.

En realitat no calen gaires teòriques: tothom sap que es parla molt més relaxadament en una sobretaula en família que davant d'un funcionari de l'Agència Tributària, a qui no engaltaríem mai una frase com ara: «Ei,

nano, com prova?, té, et porto aquella murga de paperassa que em vau demanar, però buah, mira que sou pesats, eh?». La parla informal, relaxada, que també anomenem col·loquial, és tan digna com l'estàndard; i sobretot, igual de necessària, o més. Perquè és la saba que peixa la planta. Per això és un error terrible avergonyir-se'n i amagar-la. El que cal és saber quan toca i quan no.

Ja es va veient per on vaig, oi? Aquella coneguda sentència que diu que no parlem de la mateixa manera jugant a billar al casinet que dinant a cal sogre pot ser molt més útil que no ens pensem. O sigui que agafeu el retolador, que això que ve ara s'ha de subratllar. Igual que cal tenir clar que una llengua no és un conjunt de paraules i prou, quan opinem/debatem/rumiem sobre qüestions relacionades amb aquesta qüestió hem de tenir molt present la situació comunicativa. Frases com aquelles que llegim sovint «A Lleida sempre hem dit *queds*» haurien de rebre una rèplica immediata en forma de: «Sempre... des de quan exactament?» i «Hem dit... qui? Qui ho ha dit? Qui de Lleida, concretament?». No qüestiono que a la zona del Segrià el terme **queds** (**quecs** a la Garrotxa) per anomenar allò que altres en diuen **vambes** i ma padrina **es-pardenyes de córrer** sigui ben viu; el que qüestiono, i faríeu bé de qüestionar també vosaltres, especialment quan sou els qui les proferiu, són les generalitzacions com aquesta. O com aquella altra que diu que «a Barcelona parlen amb la *a*». Perquè la pitjor, la més greu de les gene-

ralitzacions en què incorrem quan parlem de llengua, és la de pensar en un sol format: sempre faig servir aquesta forma, en tot moment uso aquella expressió, invariablement conjugo així... És la pitjor perquè és invisible, fins i tot per a nosaltres, que quan discutim amb algú oblidem que nosaltres mateixos de vegades ho fem i altres vegades no, segons el context comunicatiu; de fet, si les disputes no ens obliguessin a ser tan reduccionistes ens podríem arribar a discutir amb nosaltres mateixos, perquè segons amb qui parlem, amb quin grau de formalitat i en funció de quins condicionants, obrim calaixos diferents del nostre repertori verbal.